

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

С.Ю. Попович
О.М. Корінько
П.М. Устименко

ЗАПОВІДНЕ ЛІСОЗНАВСТВО

Рекомендовано
Міністерством аграрної політики України

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 502.7:581.526.42(477):001.8+581.6

ББК 43.4

П57

Рецензенти:

Д.В. Дубина

доктор біологічних наук, професор, лауреат Державної премії України,

В.І. Мельник

доктор біологічних наук, професор

Б.Є. Якубенко

доктор біологічних наук, професор

Рекомендовано

*Міністерством аграрної політики України
як навчальний посібник для підготовки фахівців
напряму 1304 «Лісове і садово-паркове господарство»
у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації
Міністерства аграрної політики України
(Протокол № 18-128-13/1108 від 09.07.2008)*

Попович С.Ю., Корінько О.М., Устименко П.М.

П57

Заповідне лісознавство. Навчальний посібник. —
Тернопіль: Навчальна книга—Богдан, 2009. — 384 с.

ISBN 978-966-10-0364-3

У навчальному посібнику вперше на науковому та еколого-освітньому рівні представлено системний погляд на феномен сучасного заповідного лісознавства. Найбільш повно узагальнено знання про заповідні ліси, історію їх заповідання, гуманістичні та правові аспекти збереження, розкрито екологічні, біосозологічні та сепортологічні наукові основи охорони лісів. У цьому виданні охарактеризовано механізми збереження лісів засобами формування мережі природно-заповідних територій України, світової мережі природоохоронних територій, а також екомереж різних рівнів організації. Особлива увага надана географічній мережі лісів високої екологічної та наукової цінності.

Видання розраховане для підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня “Магістр” за напрямом “Лісове та садово-паркове господарство”. Воно може бути корисним для підготовки фахівців і за напрямами — “Екологія”, “Біологія”, “Географія”, а також аспірантів, працівників природоохоронних та лісогосподарських установ, широкого кола читачів, зацікавлених в охороні лісів.

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-0364-3

© Попович С.Ю., Корінько О.М., Устименко П.М., 2009

© Навчальна книга — Богдан, макет, художнє оформлення, 2009

ЗМІСТ

Вступ	9
-----------------	---

Частина I.

ІСТОРІЯ, ПРАВО І ГУМАНІСТИКА ОХОРОНИ ЛІСІВ

Розділ 1. ІСТОРІЯ ЗАПОВІДАННЯ ЛІСІВ УКРАЇНИ	15
1.1. Основні періоди історії	15
1.1.1. Докнязівський період	15
1.1.2. Князівський період	16
1.1.3. Царський період	17
1.1.4. Радянський період	22
1.1.5. Український період	27
1.2. Історія Карпатського національного природного парку	30
1.2.1. Дорадянський період	30
1.2.2. Радянський період	31
1.3. Основні постаті українського заповідного лісознавства	32
Розділ 2. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ЛІСІВ	40
2.1. Міжнародне екоправо в контексті лісів	41
2.2. Національне право України щодо лісів	48
2.2.1. Екологічне право	48
2.2.2. Лісове право	55
2.2.3. Земельне право	63
2.2.4. Водне право	65
2.2.5. Геологічне право	66
2.2.6. Адміністративне і кримінальне право	66
2.3. Правові засади екологічного контролю лісів	70
2.3.1. Державний і громадський контроль	70
2.3.2. Служби охорони природи	73
Розділ 3. ГУМАНІСТИЧНІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ПРИРОДИ	82
3.1. Охорона природи і людська культура	82
3.2. Сакральні мотиви охорони природи	83
3.2.1. Основні світові релігії про охорону природи	83
3.2.2. Християнство і охорона природи	86
3.3. Природоохоронні традиції та етнокультура щодо лісів	91
3.4. Екологічна етика і моральні права природи	93
3.5. Екологічна освіта і заповідна природа	98
3.5.1. Роль установ природно-заповідного фонду	98
3.5.2. Значення екостежок та екотуризму	103

ВСТУП

У сучасних умовах глобальної екологічної кризи на нашій планеті охорона лісів є надзвичайно важливим, суттєвим і необхідним фактором не лише для екостабілізації довкілля в цілому, але й збереження сприятливого для здоров'я та життєдіяльності людини стану навколишнього природного середовища, задоволення її потреб у відпочинку, фізичному розвитку та спорті, у лікарських та інших сировинних засобах. Лісові поліфункціональні природно-заповідні території дедалі частіше реально стають ефективними формами екологічно збалансованого лісокористування.

Ліси є невід'ємною складовою частиною природно-заповідного фонду нашої держави, який охороняється як національне надбання Українського народу. Для природно-заповідного фонду встановлюється особливий режим охорони, збереження, відтворення і використання. Наша країна розглядає цей фонд як складову світової мережі лісів, що перебувають під особливою охороною. Відповідно до законодавства до заповідних та інших природоохоронного призначення лісів належать природні території та об'єкти, що мають велику екологічну цінність (унікальні та типові природні комплекси), з метою збереження сприятливої екологічної обстановки, попередження та стабілізації негативних природних процесів і явищ. Найцінніші ліси можуть охоронятися відповідно до Конвенції про всесвітню спадщину. Із правової точки зору унікальні українські ліси можуть ідентифікуватися як наукові об'єкти, що становлять національне надбання. До таких відносять найцінніші лісові ділянки природно-заповідного фонду, які мають виняткове значення для української та світової науки.

Знання про ліси в історичному аспекті стали теоретичною, методологічною і практичною основою функціонування природно-заповідної справи, яка була нерозривно пов'язана із розвитком лісового та мисливського господарства. Найдревніші корені природно-заповідної справи переплітаються, насамперед, із мисливством, бо саме для збереження дичини створювалися перші заповідні об'єкти та заказні угіддя в лісах.

Сьогодні природоохоронний менеджмент лісів став невід'ємною частиною всієї природно-заповідної справи. На лісових природно-заповідних територіях лісове господарство повинно вестися із врахуванням і дотриманням наукових основ збереження екосистем, на базі чинного законодавства про природно-заповідний фонд, Лісового кодексу, іншого екологічного права тощо. Проектування природно-заповідних територій у лісах здійснюється, передусім, на основі планів лісонасаджень, лісовпорядкування та лісотаксаційних матеріалів. До цього часу домінує власне лісова доктрина

Розділ 1.

ІСТОРІЯ ЗАПОВІДАННЯ ЛІСІВ УКРАЇНИ

1.1. Основні періоди історії

Історію охорони лісів світу досліджували досить багато вчених у різних країнах. Українські історичні проблеми охорони лісів найповніше висвітлені у фундаментальній монографічній праці В.Є. Борейка (2001). На основі опублікованих ним результатів архівних досліджень автори видання, яке читач зараз тримає в руках, виділяють такі основні історичні періоди розвитку заповідного лісознавства.

1.1.1. Докнязівський період

Даний період тривав від початку зародження природоохоронної сфери первинних людських суспільств до X століття. Первинне поняття лісу виникло із його величності, святості та божества. Ліс як об'єкт боготворіння вважався заповідним із часу зародження первісних релігій майже в усіх народів світу, навіть побут яких був тісно пов'язаний із навколишньою природою. Заповідні ліси були у всі часи та у всіх народів. Так, наприклад, в естонців на цей час було 800 священних гаїв, а в Стародавній Індії такі гаї займали шість відсотків території країни.

Особливо цікава історія заповідання лісів племенами слов'ян-язичників (скіфів, тавроскіфів, сарматів, кіммерійців), що населяли територію сучасної України. Київські племена присвячували богам унікальні лісові ділянки на берегах Дніпра, через що ці об'єкти набували сакрального значення. Слов'янські язичники для поклоніння своїм богам за природними властивостями обирали узлісся на вершинах гір, лісові долини, пущі, гаї, тобто місцевості утаємничені та дикі, які були значно віддалені від їх житла. Своєю величчю і таємничістю вони мали викликати неабияке враження і піднесення настрою в людей, що їх відвідували. У лісі люди відчували зближення своєї душі з богом. Заповідні гаї, які замінювали храми, наші пращури називали багатирськими місцями, гайбогами, божницями, праведними хащами, святоборами тощо. У деяких слов'ян заповідні священні гаї називалися раєм. На місці, де зараз

знаходиться Києво-Печерська лавра, раніше був священний гай. Таким же в Києві була й Шулявка (Кадетський гай) на березі річки Либідь. На цьому місці нині залишився лише один 400-річний дуб.

Священними могли бути й окремі величні дерева. У священних дібровах найстаріші дерева обгороджували. Характерною ознакою цього періоду було святе ставлення язичників до лісу та боготворіння окремих видів дерев як символів. Наприклад, клен і липа символізували шлюбну пару, подружжя, береза — чистоту природи, дуб — силу і могутність. Священною вважалася і ліщина. Гілками саме цих деревних рослин більшість українців на Трійцю завітчує своє житло. Особливою святістю вважалися гаї з дуплистими деревами. До них дозволялося входити лише жерцям-охоронцям, а про їх вирубування і в помислах не могло бути. “Священні гаї” були однією із первісних форм заповідання лісів.

Як відомо із літописів та переказів, візантійський імператор Костянтин був свідком богослужіння слов'янських язичників, які здійснювали своє жертвоприношення під великими дубами. Окрім цього, в одному з уставів князя Володимира згадується про тих, хто молиться в “рощених”, а в Іпатіївському літописі — про службу “у куста”. Багато лісових тварин і рослин у дохристиянський період вважалися пристанищем різних духів та богів, з якими були пов'язані численні забобони, повір'я тощо.

1.1.2. Князівський період

Цей період виділяється з X по XVI століття. Характерною його особливістю було ігнорування язичницьких мотивів і перехід на перші правові засади охорони лісів за утилітарними принципами. Тоді лісистість України в її сучасних межах складала 40 відсотків.

Із X століття починають стверджуватися утилітарні ідеї щодо охорони лісів, які й понині є одними із головних. На зорі зародження первинних державних суспільних відносин людини і природи саме найцінніші для неї рослинні і тваринні ресурси були водночас об'єктами споживацьких цілей і предметом уваги як сировинні резерви лісу. З появою князівського ладу священні гаї починають знищувати і створювати об'єкти з корисними для людини функціями, а саме розплідники дичини, охоронювані місця лише для полювання князів, риболовлі, бортництва тощо, тому звичайним явищем на той час стали мисливські угіддя.

Протягом XI століття ще домінували сакральні ідеї в охороні лісів, хоча на зміну язичницькій ідеології вже прийшла християнська. У Київській Русі священні ліси ставали заповідними з огляду на міфічні, моральні, політичні та історичні міркування її творців. На початку століття особливо священними для слов'ян ще залишалися “заповідні лісові угіддя”, які замінювали їм храми. Документальне підтвердження цих природоохоронних дій було зафіксоване у культових рукописах, правилах та перших літературних творах — “Повість врем'яних літ” і “Слово о полку Ігоревім”.

Первісні правові паростки збереження особливо цінних лісів можна знайти у Суддівнику візантійського імператора Костянтина. У зводі законів княжої держави “Руська правда” в Києві містилося чимало регламентацій, які стосувалися часу та терміну полювання на тих чи інших хутрових звірів. Тут також була означена заборона виловлювати деякі види риб під час нересту, містилося й чимало засторог щодо збереження та використання природно адекватних засобів землеробства, бортництва,

броварства, деяких інших промислів та ремесел. У цьому документі було передбачено також і деякі покарання, переважно грошові, за порушення вимог “Руської правди”. Наприклад, за знищення журавля і вбивство людини нерідко накладали однакову кару. Велику увагу заповіданню надавав Ярослав Мудрий та інші князі. У статті 73 збірника законів “Руська правда” наголошувалося, що за зрубаний віковий дуб накладався штраф 12 гривень, а в іншому законі цього князя “Про церковні суди і земські справи” було зазначено, що за спалений чужий ліс чи зрубані чужі дерева призначалися важкі тілесні покарання. За час правління князя Володимира Мономаха (1113-1125 роки) неформально були заповідані природні урочища “Звіринець” та “Соколинний ріг” під Києвом та деякі угіддя для бортництва на Поліссі. Пізніше за указом князя Володимира Волинського (1146-1148 роки) владою офіційно створюється перший задокументований природно-заповідний об’єкт — “Біловезька Пуща” (пуща — престарий ліс). Таким чином, перші письмові документи Київської Русі чітко регламентували порядок використання заповідних лісів, їх рослинного і тваринного світу.

На західноукраїнські землі поширювалися природоохоронні укази польських, литовських та угорських королів. Надалі основні хронологічні події охорони лісів були такими:

1347 р. — польський статут Вислицький передбачав покарання за рубку дубів та інших дерев на чужих землях;

1423-32 рр. — польський король Владислав Ягелло видав указ про охорону цінних лісових порід, у тому числі тиса ягідного (негній-дерево), і покарання винних у підпалі лісу. Це був перший лісоохоронний декрет у Карпатах;

1529 р. — у Статуті Великого Литовського князівства, який розробив князь Сигізмунд на основі “Руської правди” та західноєвропейських законів, три статті були присвячені забороні вирубування дерев у чужих пушах, а також встановленню плати за зрубане чи понівечене бортне дерево або хмільники; тут подано і перший законодавчий акт про охорону вод, згідно з яким накладався штраф на будь-кого, хто отруїть озеро чи річку, заборонялося розорювати цілину чи вирубувати куші у водозахисній смузі, де мешкали бобри;

1557 р. — у Великому Литовському князівстві був прийнятий Устав про волоки, згідно з яким з лісу дозволялося брати лише “лежачі дерева”.

1.1.3. Царський період

Цей період виділяється з XVII століття по 1917 рік. Характерною його особливістю було збереження лісів як сировинних ресурсів в інтересах царів, двору та з метою кораблебудування та обороноздатності держави.

XVII століття

У козацько-гетьманські часи українське лісоохоронне право жилося із звичаїв народу, його повсякденних традицій, правничих основ княжої та литовсько-руської доби; магдебурзького права; законотворчих ініціатив національної козацької держави, які втілювалися, насамперед, у гетьманських універсалах. Через своєрідне становище тогочасної України на національне законодавство нашаровувались практично

повністю (в дечому — тільки в окремих компонентах) правничі напрацювання сусідніх Польщі, Литви, Росії, Австрії та інших країн. Наприклад, майже всі природоохоронні статті литовських статутів перейшли в документ, який називався “Право, за яким судиться малоросійський народ” (XVII століття). Він, очевидно, був прийнятий у вигляді гетьманського указу. Велику увагу охороні природи приділяли запорізькі козаки, але спеціальних територій для збереження природи вони не створювали.

У перших царських указах зустрічається поняття “заповідні дерева”, за вирубування яких карали дуже суворо. Наприклад, за зрубаний дуб позбавляли життя. З іншого боку, за правління імператриці Катерини II фабрики та заводи повинні були п’яту частину своїх лісів виділяти для “казаных рощ” на потреби будівництва кораблів.

У другій половині XVII століття з’явилися своєрідні заповідні об’єкти, так звані “засічні ліси”. Щоб захистити себе від ворогів, слов’яни-переселенці на нових місцях, переважно на Слобожанщині, залишали непорушеними ліси на межі з відкритими просторами (степом, лукою тощо). Такі ліси мали свої чіткі межі і служили перепорою для кінноти степових кочівників, тому суворо охоронялися. У них заборонялися не лише рубка, полювання, але й відвідування людьми. Для охорони засічних лісів утримувався спеціальний штат. Більше того, за обороноздатність ділянки сторожової лінії відповідали жителі сусіднього села. Навіть існували спеціальні внески на укріплення засік. Царська влада здебільшого охороняла такі засічні ліси на основі Пушкарського наказу. Зокрема, цар Олексій Михайлович видав декілька постанов щодо охорони засічних лісів.

Заповідними ліси ставали не лише в законодавчому порядку. Священики з іконами та освяченою водою щорічно обходили лісові ділянки та проклинали того, хто підійме сокиру на молоде дерево, яке ще не має того росту, що є у дорослого дерева. До речі, такий спосіб охорони мав більший ефект, ніж сторожі та суворі закони. Деякою мірою праобразами сучасних заповідників можна вважати і охоронювані ліси монастирів. За часів існування Запорізької Січі з естетичних міркувань завдяки Охтирському монастирю зберігся відомий ліс на Ворсклі, Святогірському — урочище сосни крейдяної на Сіверському Дінцю. Лісові урочища “Китаєво”, “Голосіївський ліс”, “Конча-Заспа” під Києвом також були збережені монахами. Крім того, монахи охороняли лісові урочища, які відзначалися високим ступенем естетичності.

Хронологія основних лісоохоронних подій у XVII столітті була такою:

1619 р. — міщани із Житомира подали судовий позов на лісорубів, які знищували ліс для рілля;

1656 р. — гетьман Богдан Хмельницький забороняє робити шкоду в лісах Максаківського монастиря;

1686 р. — спеціальні загони козаків-стрільців за тодішнім універсалом охороняли лісові пущі поблизу Лубен, Стародубовська і Чернігова;

1721 р. — гетьман Іван Скоропадський припиняє спустошення Єлінської пущі Троїцько-Іллінського монастиря під Черніговом;

1727 р. — гетьман Данило Апостол направляє місцевому полковнику універсал про необхідність припинення вирубки лісів поблизу Гадяча; з цього приводу навіть були випадки подання запорожцями позовів до суду на російських солдат, які самовільно знищували ліси;

1760 р. — кошовий отаман Олексій Білицький просить гетьмана Кирила Розумовського заборонити козакам Лівобережної України вирубувати ліси на кордонах Запорізької Січі;

1761 р. — гетьман Кирило Розумовський намагається заборонити рубку лісу для потреб гуралень;

1764 р. — Запорізький кіш забороняє вирубування дерев у межах Монастирського острова на Дніпрі;

1765 р. — Запорізький кіш у виключно естетичних цілях бере під охорону ліси Монастирського острова на Дніпрі.

XVIII століття

На початку XVIII століття в Центральній Україні місцеві суди користувалися не лише Статутом Великого Литовського князівства, але й Магдебурзьким, Саксонським і Холмським правом, яке забороняло рубати чи підпалювати дерева на чужій землі, в пуші, в саду. Залежно від цінності деревини накладалися штрафи (за дуб — 1,20 руб., за в'язи, ясен і сосну — 0,60 руб.). Хронологія основних лісоохоронних у цьому столітті подій була такою:

1701 р. — російський цар Петро I для збереження первісності природи водоєм видав перший лісоохоронний указ, яким заборонялося розчищати ліси на відстані 30 верст від русел рік.

1703 р. — цар Петро I бере під державну охорону ліси по обидва боки від великих рік у радіусі 50 верст, від малих рік — 20 верст, особливо небезпечно було вирубувати такі породи, як дуб, в'язи, ясен, модрина, карагач, сосну з метою збереження їх для будівництва кораблів; ці породи не дозволялося брати навіть на дрова (більше товщини 12 вершків, більше п'яді); за вчинене зло призначалися тілесні покарання і каторжні роботи навіть тим багатим людям, хто замовляв рубання.

1705 р. — цар Петро I заборонив спалювати степ, щоб не зашкодити навколишньому лісу.

1712 р. — цар Петро I забороняє рубку лісу в 10 верстах від берегів річок Новгородського, Староруського, Луцького та Городецького повітів. Церкви і розп'яття попереджали про неминучу кару за заподіяне природі лихо.

1722 р. — цар Петро I з метою збереження корабельних лісів почав закривати навіть деякі заводи, заборонив робити дубові і соснові домовини, в малолісних районах не можна було навіть заготовляти дрова тощо; заповідні ліси навколо столиці були розділені на п'ять районів, які охоронялися спеціальними службами.

1723 р. — той же цар Петро I заборонив прогін худоби без пастиря по лісових дорогах. За його законом усі заводські ліси були поділені на 25-30 лісосік, з яких дозволялося вирубувати протягом року лише одну; таким чином він зберігав високоцінні ліси виключно лише для військових цілей.

1764-66 рр. — цариця Катерина II видає спеціальні інструкції про збереження лісів Малоросії, особливо в Слобідській Україні, для території якої вже тоді був характерний низький ступінь лісистості.

1782 р. — цариця Катерина II своїм указом відмінила державний нагляд за приватними лісами; на теренах Західної України почав діяти другий австро-угорський лісовий універсал.

1784 р. — в постанові польського Суду Коронного “Ординація головної” з'явилася лісоохоронна стаття про недопущення спустошення лісів.

1788 р. — лісоохоронна стаття про недопущення спустошення лісів знову була повторена в декреті Станіслава Августа; в Україні вона проіснувала до XIX століття.

Таким чином, сутність охорони лісів цього історичного періоду розуміється досить широко, принаймні в двох аспектах — це охорона для господарських цілей і власне — заповідання.

XIX століття

У цьому столітті основними віхами лісоохоронної справи були такі:

1802 р. — на зміну дворянам-вальдмейстерам прийшли платні сторожі лісу з колишніх солдатів і матросів;

1807 р. — досить вичерпну характеристику природоохоронних засад дає синтетичне “Зібрання українських прав”. Наприклад, у розділах “Про ціну речі” і “Про недозволені діяння” детально простежуються численні ситуації, в яких людина вступає у стосунки з природою — це рибальство, пошкодження соколиних гнізд, вилучення бобрів, знищення рою бджіл чи дерев, полювання на зайців тощо. У них регламентована вартість та покарання відповідних вчинків, окреслено майнові й територіальні засади природокористування. До проблем, пов’язаних із ловлею звірів та рибальством, звертаються і в заключних розділах цієї книги. Вельми прикметні підсумкові слова даного “Зібрання”: “чужий ліс рубати взагалі забороняють”; на теренах Західної України почав діяти третій австро-угорський лісовий універсал;

1827 р. — розширилося коло губерній із лісовими сторожами, яким надавалися права карати за самовільні рубки за законами воєнного часу;

1832 р. — на основі Указу Урядового Сенату із лісів державних селян виділяються заказні гаї (селяни називали їх заповідними) в недоторканий запас, які маркуються, а потім спеціальною сторожею охороняються від вирубування;

1857 р. — початок переходу на сімейну систему охорони лісів;

1869 р. — спеціальним указом відмінена повинність селян охороняти державні ліси;

1876 р. — затверджені тимчасові правила збереження лісів у Сімферопольському, Ялтинському та Феодосійському повітах Таврійської губернії;

1882 р. — імператор підписав указ про посилення відповідальності за самовільну рубку лісу; за перше порушення штрафували подвійною ціною, за друге — потрійною або тримісячною в’язницею; на Західній Україні Галицьке лісове товариство видрукувало перший том журналу “Сільван” із науковими статтями про охорону лісів, особливо на гірських схилах Карпат;

1886 р. — організовано перший заповідний об’єкт у Західній Україні — резерват “Пам’ятка Пеняцька”, який був створений орнітологом і лісівником графом Володимиром Дзедушицьким на площі 22 га власної землі з метою збереження букового пралісу та популяції орлана-білохвоста; це був один із перших у Центральній Європі резерват букового пралісу біля села Пеняки, що поблизу міста Броди в Тернопільському воеводстві (нині Львівська область); на жаль, у 1914 і 1920 роках цей буковий ліс був сильно вирубаний;

1887 р. — Галицький сейм прийняв розпорядження про охорону гірських лісів, яке передбачало формування загону тимчасових лісових інспекторів у місцях, де склалося особливо важке геологічне становище, передусім на оголених у результаті суцільних вирубок гірських схилах;

1888 р. — царем Олександром III підписаний закон “Про утримання приватних та громадських лісів”, завдяки якому були створені державні лісництва та лісоохо-

ронні комітети, без санкції яких ніхто не мав права рубати дерева навіть на своїй власній землі; ліси були розділені на три групи, зокрема в захисних лісах заборонили суцільні рубки, випасання худоби та їх розчистку; управління лісами стало помітно організованим та логічним; цей лісоохоронний закон визнавав захисними ліси біля річок, гірські ліси, на піщаних схилах, тощо; такі ліси охороняли від вирубок, тобто вони ставали певною мірою заповідними;

1900 р. — граф Потоцький заснував зоологічний парк “Пилявин” площею 5500 десятин заповідного лісу під містом Новоград-Волинським; польський краєзнавець Л. Ломницький починає клопотати про захист тиса ягідного (негній-дерева) в урочищі “Княж-Двір” (нині Івано-Франківська область); у цьому ж році австро-угорське міністерство землеробства видає циркуляр про охорону пам’яток природи та вікових дерев.

Отже, в кінці XIX століття з поступовим розвитком культури суспільства замість утилітарних та релігійних мотивів охорони природи вперше в історії вчені почали порушувати питання про охорону ландшафтів, які мають естетичну цінність, а також історичних та меморіальних пам’яток природи; в цей час почали зароджуватися наукові, екологічні та етичні основи охорони лісів.

XX століття

1901 р. — у місті Миколаєві засновується зоологічний парк;

1903 р. — Галицький сейм затвердив два нові лісові закони, які стосувалися лісорозведення в захисних лісах та регулювання дій поліції в галузі охорони лісів і вод; австро-угорське Міністерство освіти поширило директиву з охорони пам’яток природи;

1904 р. — на Галичині природоохоронні товариства проголошують ідею захисту пам’яток природи в Карпатах, проводять наукові експедиції; у Львові вони звернулись до організацій і приватних власників Галичини з пропозицією про надання списків пам’яток природи, які потребують охорони; однією з перших на цей заклик відгукнулася польська організація природоохоронців імені Коперніка, запропонувавши десяток резерватів у Карпатах та на Поділлі; на жаль, ця акція не мала успіху, оскільки міністри освіти, які щороку змінювалися, забували про циркуляри своїх попередників і, зрештою, всі списки запропонованих об’єктів були загублені; паралельно із львівськими біологами ідеї заповідання природи активно пропагували і галицькі лісівники, зокрема В.Шафер на всіх з’їздах Галицького лісового товариства порушував питання про лісові резервати; ідею захисту пам’яток природи підтримали багато освічених землевласників, зокрема Август Красицький піклувався про охорону заповідних урочищ і окремих дерев над Сяном;

1907 р. — створені скельно-лісовий резерват “Бубнище” біля міста Долина на Прикарпатті, заповідні урочища площею 54 га над гірською річкою Сян у Карпатах на Станіславщині;

1908 р. — у Карпатах з метою збереження пралісів створюються лісові резервати “Стужиця” і “Тихий” в басейні ріки Уж; у Києві засновується зоологічний парк; журнал “Сільван” вміщує анкети з охорони пам’яток природи;

1909 р. — на 25 з’їзді Галицького лісового товариства В.Шафер знову ставить питання про заповідання цінних лісових ділянок у Карпатах;

1910 р. — У Гірському Криму були заповідані: сосновий ліс на ялтинському макросхилі Ай-Петрі, буковий ліс поблизу Козьмо-Домініанського монастиря, ялівцеві

ліси в Ханакі-Туаській лісовій дачі між містами Алупкою та Судаком; взята під охорону мисливська фауна в урочищі “Бабуган”; Мелітопольське товариство мисливців орендувало Бердянське лісництво, в якому повністю виключило прояв браконьєрства; під впливом громадськості граф Адам Стадницький заповідає на своїх галицьких володіннях п’ять гектарів ялицевого лісу; на Галицькому сеймі обговорюють питання про охорону сосни кедрової європейської і тиса ягідного (негній-дерева); австро-угорське Міністерство землеробства направляє до Львівської дирекції державних лісів циркуляр про охорону деяких лісових пам’яток природи; з такого приводу польські ботаніки почали підготовку матеріалів, у тому числі й по Чорногорі, однак цьому завадила Перша світова війна;

1911 р. — за ініціативою Петербурзького лісового товариства був скликаний Все-російський лісоохоронний з’їзд для розроблення нового лісоохоронного закону; його розробили, але так і не затвердили;

1912 р. — заповідними стають лісові урочища “Стужиця”, “Тихий” і гора Піп Іван у Закарпатті;

1913 р. — створюється нової якості об’єкт “Крымская императорская охота”, який практично був початком заснування такої категорії природно-заповідних територій, як мисливський заказник; на черговому з’їзді Галицького лісового товариства обговорюється питання про необхідність розроблення закону про охорону лісових пам’яток; у сучасному розумінні природоохоронний рух започатковувався в Україні ще до Першої світової війни, коли почали виникати різноманітні організації та товариства і прийматися деякі укази й постанови окремих департаментів і міністерств, які регламентували використання тих чи інших природних ресурсів;

1914 р. — Хортицьке товариство охоронців природи взяло під охорону дніпровські старі дуби як історичні пам’ятки; Полтавська земська управа охороняла віковий дуб як пам’ятку природи; також на Полтавщині граф Кочубей створив заповідними 160 десятин свого приватного Карлівського бору біля Диканьки; тут же стало заповідним урочище “Зруб”, а також цілина біля села Стрюківка; у Карпатах було заповідано тисове урочище “Княж-Двір”; австро-угорське Міністерство землеробства направляє до Львівської дирекції державних лісів черговий циркуляр про охорону деяких лісових пам’яток природи; Перша світова війна та соціальні потрясіння в Російській імперії істотно загальмували природоохоронну роботу в Україні, завдавши доквіллю чимало збитків та руйнації;

1917 р. — на з’їзді лісівників було порушено питання про реорганізацію колишніх царських мисливських угідь Криму в національний заповідник, у зв’язку з чим та за наполяганнями лісівників Тимчасовий уряд Росії затверджує “Тимчасові правила охорони лісів від рубок”.

1.1.4. Радянський період

Даний період проіснував з 1917 по 1991 рік. Його характерною ознакою стало започаткування та розвиток природно-заповідної мережі країни. Спочатку значна кількість лісових природоохоронних територій отримала офіційний державний чи місцевий статус заповідності. Всі природоохоронні об’єкти образно називалися заповідними. Однак, мабуть, найголовнішою ознакою того часу було повсюдне і масш-